

HISTORISK TIDSKRIFT
(Sweden)

131:3 • 2011

68-rörelsens kulturdemokrati i nytt perspektiv

JENS LJUNGGREN* *Lunds universitet*

Johan Bergman, *Kulturfolk eller folkkultur? 1968, kulturarbetarna och demokratin* (Umeå: Boréa 2010). 360 s. (Summary in English: Cultural folk or folk culture? 1968, cultural workers and democracy.)

Enligt en gångbar berättelse var 1968 ett år då auktoriteterna revs ned. Tiden dessförinnan hade utmärkts av auktoritetstro och fasta värdehierarkier. 68:orna genomförde en demokratisk revolution, som innebar att kulturen skulle vara till för alla och bedrivas utan egennytta. I historisk forskning om dessa kulturella initiativ kan man läsa om en progressiv social rörelse som kämpade mot etablissemangets hierarkiska strukturer. Denna bild har framförts av forskare som ofta själva var med i tidens sociala rörelser. Några av dem menar att vänsterns kulturprojekt misslyckades, eftersom staten inlemmade alternativkulturen i den offentliga kulturpolitiken. Gärna lyfter samma forskare fram att den totalitära vänstern hade skuld till att rörelsen fallerade.

I sin avhandling *Kulturfolk eller folkkultur? 1968, kulturarbetarna och demokratin* vill Johan Bergman nyansera denna historieskrivning. Han godtar inte rörelsens egen självbild. För att förklara hur tidens kulturrörelser agerade menar han att man måste uppmärksamma att de alternativa kulturskaparna värnade sina intressen, exkluderade konkurrenter samt ägnade sig åt att sälja en vara (kultur) på en marknad. Avhandlingens syfte är att "undersöka hur kollektiv av vänsterradikala kulturarbetare inom teater, musik och textilkonst under 1960- och 1970-talen i sin praktik strävade efter att demokratisera kulturen". Med hjälp av teoretiska begrepp som professionalisering samt sådana som hämtats från Pierre Bourdieus fältteori granskar han de fyra organisationerna Dramaten, Teatercentrum, Musikcentrum och Textilgruppen.

* Fakultetsopponent

Nedan följer en redovisning av avhandlingens resultat och därefter en diskussion om dess analytiska perspektiv.

En teater, två centrum och en grupp

Under 1960-talets senare hälft lades grunden till en kulturpolitik som i stort sett skulle komma att gälla fram tills i dag (men som nu är under omprövning). Bergman analyserar tillkomsten av denna kulturpolitik. Efterfrågan på arbetskraft inom kultursektorn var på 1960-talet relativt låg, men ändå ville kulturarbetarna ha löneökningar i takt med den allmänna utvecklingen. Att marknadsanpassa kulturen ansågs inte vara en acceptabel utväg för att lösa de ekonomiska problemen. Det skulle skada kvalitén, menade de flesta kulturpolitiska aktörer. Däremot rådde konsensus om att statliga subventioner var nödvändiga för kulturlivets utveckling.

Det icke-kommersiella kulturprimatet kombinerades under 1960- och 1970-talen med en strävan att också demokratisera kulturen. Först ut var teatern och då handlade det inte, enligt Bergman, om någon mindre alternativ grupp utan om den statliga prestigeinstitutionen Dramaten. Detta var en hierarkisk institution, men under sitt första år som chef drev Ingmar Bergman 1963 igenom många förändringar. Han höjde lönerna för skådespelarna och inrättade ett "representantskap", vilket var ett organ för samråd mellan teaterchef och skådespelare. Från mitten av 1960-talet kom man att diskutera den politiska teatern. "Gruppteater" blev ett modeord och ett sätt att decentralisera beslutsfattandet mellan ledning, regissör och skådespelare. Allt mer betraktades medbestämmande som ett mål i sig, men det uppfattades också som ett sätt att nå ut med ett politiskt budskap. Med NJA-pjäsen 1969 skedde en vänsterradikal utbrytning från Dramaten, som för många kulturarbetare med vänstersympatier blev en förebild.

Därefter analyserar Bergman kulturdemokratibegreppets utveckling inom Teatercentrum, en sammanslutning av fria teatergrupper som bildades 1969–1970. På organisationens program stod att teatern skulle söka upp sin publik och att de medverkande gemensamt skulle ansvara för produktionserna. Musikcentrum var en förening som skulle ägna sig åt att sprida "god" musik till folket samt bekämpa elitism och kommersiell musik. Det var emellertid svårare att realisera en icke-kommersiell kultur inom musiken än inom den kraftigt subventionerade teatern, menar Bergman. I högre grad än teatern var musiken hänvisad till den kommersiella marknaden.

De två mest centrala begreppen inom ramen för Bergmans sätt att använda professionaliseringsteori är "öppen" respektive "sluten" kartell. En öppen kartell är tillgänglig för alla men reglerar löner, priser och andra standardiseringar för att minska konkurrensen mellan producenterna. Den slutna kartellen ställer särskilda krav på exempelvis kunskap och utbild-

ning och låter därför inte vem som helst bli medlem. Teatercentrum och Musikcentrum gick från att vara öppna till att bli alltmer slutna karteller. Textilgruppen som bildades 1973 var hela tiden en sluten kartell med stränga antagningskriterier. Utifrån de organisationer Bergman studerat framgår att kulturdemokratiprojektets amatöristiska "alla kan"-ideologi undan för undan gav vika för professionalism och exkluderande strategier. Dessutom var både staten och de fria grupperna överens om att kulturen inte skulle underkastas marknaden samt att staten därför skulle stödja kulturen. Bergman vill därmed "ifrågasätta karaktäristiken av 1960- och 1970-talens demokratiseringsprocesser som en tydlig tvekamp mellan de direktdemokratiska 'vänsterradikalerna' och 'etablissemangets' representativa demokratiska maktordning; mothegemonins representanter i konflikt med den borgerliga hegemonins företrädare."

Utgångspunkter och resultat

I *Kulturfolk eller folkkultur?* läggs betydande vikt vid materiella och organisatoriska strukturer, vilket indikerar att det framför allt är i den ekonomiska "basen" vi befinner oss. Det betyder att, samtidigt som avhandlingen innehållsmässigt förhåller sig kritisk till 68-vänstern, står den metodologiskt och teoretiskt samma rörelse tämligen nära. Man skulle kunna säga att 68:orna får betalt med egen medicin. De framställde sig själva med hjälp av ord som idealism, kreativitet och altruism. Bergman visar att bakom den självbilden fanns något annat: materiella intressen. 68:orna hade anklagat borgarklassen för att segla under falsk ideologi – nu får de anklagelsen i retur likt en skenande bumerang.

Av samma skäl präglas avhandlingen av en lite cynisk människobild som låter aktörerna framstå som rationella nyttomaximerare. Bergmans kritiska granskning av vänsterns kulturproducenter innebär ett viktigt korrektiv mot en viss typ av självförhärligande historieskrivning. Men jag undrar om inte en betydelsefull dimension därmed går förlorad. Vad händer med idealismen, altruismen och kreativiteten? Vilket rum finns det för sådant i den här analysen? Kan det politiska självförtroendet och den uppskrivade världsförbättrarivern verkligen avskrivras om man vill förstå vad radikala kulturarbetare under 1960- och 1970-talen hade för sig? Analysen hade tjänat på en djupare diskussion kring detta, exempelvis i anslutning till tidigare forskning (se nedan).

Denna syn på aktörerna är i vilket fall möjlig att kombinera med avhandlingens två viktigaste teoretiska utgångspunkter: Bourdieus fältteori samt professionaliseringsteori. Den senare fungerar väl genom hela undersökningen och ger tydliga resultat. 1960- och 1970-talens kulturarbetande vänster agerade på ett sätt som fortfarande låter sig fångas i vad vi kan kalla

traditionella teorier för facklig verksamhet och professionaliseringsprocesser. Bergman kommer bland annat fram till att ur "aktörernas perspektiv framstod den ekonomiska situationen som avgörande" och att professionalisering uppfattades som en fullt legitim strategi för att stävja konkurrens.

Fältbegreppet ligger på en annan analytisk nivå. Bourdieus begreppsapparat används ofta av historiker som teoretisk inspiration snarare än som en utarbetad metod. Bergman skriver själv att han "använder fältbegreppet metaforiskt" för att betona att det pågick en strid om att få definiera den goda kulturen. I respektive kapitel görs en översikt över de tre fälten med avseende på dess aktörer, institutioner och utbildningsvägar. Däremot operationaliseras inte Bourdieus begrepp lika tydligt som professionaliseringsteorin. En operationalisering av fältteorin skulle innebära en mer systematisk analys av kapital, konsekutionsinstanser, aktörer, positioner och distinktioner. Eftersom appliceringen av fältteorin i *Kulturfolk eller folkkultur?* stannar på en mellannivå mellan inspiration och tydlig operationalisering blir teorin oskarp och ibland för dominant i förhållande till empirin. Bland annat menar jag att författaren i några fall förutsätter att distinktionsstrategier förekom i stället för att undersöka om de verkligen gjorde det.

Bergman diskuterar träffsäkert med flera svenska forskare som haft en mer idealistisk syn på vänsterns kulturdemokratiprojekt. Dock saknar man länken till ett större forskningsperspektiv. I den internationellt sett numera ganska omfattande 68-forskningen finns flera perspektiv som jag menar att Bergman med fördel hade kunnat ta upp. I hans analys skymtar en kritik av det sociala rörelseperspektivet, något som borde ha lyfts fram tydligare. Bergmans professionaliseringsperspektiv skär sig också mot tesen om att 68-revolten byggde på postmateriella, snarare än materiella, värden, och även mellan dessa perspektiv hade en intressant diskussion kunnat föras. En forskare som delvis tycks ligga nära Bergman är Arthur Marwick, som i boken *The sixties: cultural revolution in Britain, France, Italy, and the United States, c. 1958 – c. 1974* (1998) menar att 68 var resultatet av ett gott entreprenörskap. Hur förhåller sig Bergman till Marwicks teser? Bergman luftar också en kontinuitetstes, som med fördel hade kunnat relateras till ett större forskningsperspektiv. Nu blir i stället forskningsdiskussionen en ganska intern svensk angelägenhet.

Ytterligare något som väcker en del frågetecken är hur Bergman använder kulturdemokratibegreppet. Det är absolut inte så att han förhåller sig okritisk till det; tvärtom visar han att flera kulturarbetare inte levde upp till idealen, och det är en av undersökningens stora poänger. Men eftersom begreppet inte problematiseras finns risken att det både över- och underbetonas. Överbetonandet ligger i att man tar dåtidens aktörer på orden och litar på att det skedde en demokratisering. När en organisation som Kommunis-

tiska förbundet marxist-leninisterna (KFML) tog ordet demokrati i sin mun bör man dock läsa det med stor skepsis oavsett vad det gäller. Samtidigt kan det omvända ske att man missar de demokratitendenser som faktiskt ägde rum och på sikt blev bestående. En utförligare analys av kulturdemokrati-projektets konsekvenser för barn, kvinnor och underordnade grupper, eller en diskussion om demokrati och kulturdemokrati i termer av inkludering/exkludering, utbud och konstnärlig pluralism, skulle möjligen få 1960- och 1970-talens kulturdemokratiska rörelser att framstå på ett annat sätt. Jag menar att Bergman har låtit sin analys styras av samma dåtida definition av begreppet kulturdemokrati som han samtidigt kritiserar. Implicit tenderar då den amatöristiska positionen att framstå som mer demokratisk än den professionella. Men vad är det som säger att det är odemokratiskt när professionella människor får goda villkor att utföra sin profession? Om till exempel kvinnliga textilkonstnärer blir erkända i sin profession på ett fält där de tidigare varit underordnade måste väl detta betraktas som en (kultur-) demokratisk vinst? Paradoxalt nog verkar det som att 68-revoltens kulturdemokratiska vinster blir desto synligare ju mer man avlägsnar sig från rörelsens egen begreppsapparat. Det är inte utan att man här kommer att tänka på Marwicks tes om att orsakerna och konsekvenserna av 68 inte kan begripas med marxistisk teori utan blir skönjbara först med hjälp en liberal begreppsapparat.

Varje avhandlingsförfattare måste göra ett urval av empiri, händelser, organisationer och så vidare. Bergman har landat vid en lagom mängd med sina fyra organisationer. Diskussionen kring urvalet är dock alltför kortfattad. Vad är det som motiverar just detta urval och vilka felkällor kan här finnas? Varken Stadsteatern eller den första centrumbildningen, Författarcentrum (som grundades redan 1967), undersöks, vilket hade kunnat vara motiverat. Hade till exempel de olika centrumbildningarna olika status inom sina respektive fält? Musikcentrum var i högre grad marginaliserat och ifrågasatt än de andra, vilket reser frågor om representativitet. Hur väl representerar organisationerna sina respektive fält? Vilka andra aktörer, instanser, institutioner var viktiga? Urvalet är vidare tydligt centrerat på Stockholm, vilket även det ger upphov till frågor om representativiteten.

Slutligen kan man fråga sig om man över huvud taget bör förvänta sig något annat än att upptäcka professionaliseringsprocesser om man väljer att studera organisationer som har en fackföreningsliknande karaktär. Frågan blir om en annan typ av material skulle ge en mer amatöristisk bild av alternativkulturen. Fanns amatörismen på annat håll? Vad skall man säga om lokalhistorien och parollen "gräv där du står!" som lanserades i slutet av 1970-talet eller Göran Palms samtida försök att radikalt utvidga kulturbegreppet? Hur passar dessa exempel in i bilden av en tilltagande professiona-

lisering? Något som nämns i avhandlingen, men inte analyseras på djupet, är det antropologiska kulturbegreppets genomslag. Detta var ett teoretiskt koncept som hade inspirerats av 1960- och 1970-talens rörelser för att demokratisera kulturen och som därefter skulle få stort genomslag och ytterligare bidra till att ifrågasätta finkulturens normerande värde. Även om de grupper Bergman studerar lämnade amatörismen och utvecklades i professionell riktning betyder inte det att amatörismen försvann överlag. Den dök snart upp i nya sammanhang. För att nämna ett sådant kunde man ta 1970-talets punkrörelse, vilken i Sverige provocerade 68-vänstern och progrgrörelsen men som ändå tycks ha varit influerad av densamma.

Låt mig avsluta denna recension med att lyfta fram de punkter där jag tycker avhandlingen flyttar fram forskningsfronten. Det som gör 1968 speciellt är att temat är politiskt laddat samt att flera av dåtidens aktörer fortfarande är akademiskt verksamma. På ett sådant forskningsfält blir relationen mellan politik, ideologi och vetenskap/historieskrivning särskilt brännande, men därför blir denna tid också ett spännande forskningsområde. Bergman prövar, utan överdriven polemik eller att totalt avfärda 68-revoltens (goda) betydelse, att granska fenomenet med kritisk distans. Sådana perspektiv behövs i historikerdebatten om 68. På viktiga punkter klarar Bergman av att nyansera en i tidigare svensk forskning starkt företrädd bild av 68:ornas kulturdemokratiska projekt.